

Статті

Анатолій ВОЙНАРОВСЬКИЙ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ
В УКРАЇНІ:
ВІД КОЛОНІАЛЬНОГО ДО
ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Anatoliy VOJNAROVSKYI. Intellectual Property
in Ukraine: from Colonial to Native Legislation.

У процесі еволюційного розвитку людини відбувалось як фізичне її вдосконалення, так і становлення як мислячої істоти. Розумовий розвиток людини породжував її здатність до творчості. Важку фізичну працю, виявилось, можна полегшити за допомогою певних придуманих знарядь, пристроїв. З часом, творчість стала притаманною діяльності людини у всіх сферах суспільного життя і важливим фактором соціально-економічного розвитку суспільства.

Розумова творча праця людини, яку ще називають інтелектуальною, породжує певний інтелектуальний продукт. У гуманітарній (духовній) галузі інтелектуальної творчої діяльності – це твори науки, літератури, мистецтв, комп'ютерні програми, бази даних, проповіді тощо.

До результатів гуманітарної творчої діяльності відносяться також такі об'єкти, як мистецькі артистичні виконання (стійкі сценічні образи, ампула створені акторами), фонограми (записи звуку на матеріальному носії), відеограми (записи рухомого зображення зі звуком чи без нього на будь-якому матеріальному носії) та програми мовлення (радіо, телебачення, інтернет).

Винаходи – новітні технічні пристрої, новостворені речовини, високоефективні ексклюзивні технічні та інші процеси, аналогічні винаходам – корисні моделі, а також промислові зразки – творчі досягнення в галузі дизайну одягу, меблів, килимарства тощо, є результатами творчості винахідників, дизайнерів у науково-технічній галузі.

Засобом обслуговування в економічних ринкових відносинах об'єктів науково-технічної творчості вважаються комерційні найменування (засоби індивідуалізації на ринку виробника товарів та надавача послуг), торговельні марки (засоби індивідуалізації на ринку товарів і послуг) та географічні зазначення місць походження товарів, котрі є своєрідною характеристикою якості товару, породжених природними властивостями даного місця.

Окрему групу результатів творчої діяльності людини складають нетрадиційні об'єкти. Такими є наукові відкриття, новостворені та вдосконалені сорти рослин і породи тварин, скомпоновані інтегральні мікросхеми (електронні вироби), раціоналізаторські пропозиції та ноу-хау або комерційна таємниця (об'єкти, котрі реалізуються на ринку без розкриття їх суті, а лише шляхом повідомлення про товарні характеристики).

Стислий, але детальний перелік об'єктів має на меті дати більш конкретне уявлення про існуючу в юридичній науці класифікацію досягнень людини в царині її творчості. З появою об'єктів інтелектуальної творчості людини закономірно постає питання про їх правову охорону та захист від неправомірного несанкціонованого використання. Під правовою охороною розуміють наявність міжнародної і внутрішньої правової бази – конвенцій договорів, законів, угод з охорони інтелектуальної власності.

Суто українське законодавство в царині інтелектуальної власності пов'язане з проголошенням незалежності України і з відновленням української державності. У Конституції України (стаття 54) встановлено, що "...громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результат своєї творчої діяльності, ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом"¹.

¹Конституція (Основний Закон) України.– К.: Велес, 2007.– С. 14.

Інтелектуальна власність підпадає під правову охорону нормами цивільного (майнового) права, котрого Україна в сформованому стані не мала ніколи. Так склалося історично. Україна послугоувалась законодавством тих країн, складовою частиною котрих була. Причини – відсутність власної державності та інші об'єктивні чинники. Тому не дивно, що на території нашої держави панувало литовське, польське, російське авторське право. Разом з тим, не можна стверджувати, що Україна зовсім не мала власного цивільного законодавства. В Україні широко застосовували норми звичаєвого права, правової традиції. До того ж, в законодавстві країн-метрополій було присутнє українське коріння – норми права “Руської правди” періоду Київської Русі, Литовського Статуту – юридичного документа не лише литовського, а й українського народу, правові нормативні документи України XVIII - першої пол. XIX ст.: “Экстрат малороссийских прав” (1767), “Права, по которым судится малороссийский народ” (1734), “Эстрат из указов, инструкций и постановлений”, “Собрание прав Малороссии” (1807), “Свод местных законов западных губерний” (1837).

У часи Української Народної Республіки на її території діяли закони, постанови, котрі мали силу до 7 жовтня 1917 р. і не були змінені або скасовані універсалами, постановами УНР. Йдеться про “Свод законов Российской империи”, чинний тоді на території України.

На поч. XIX ст. у галузі цивільного законодавства з'являється підгалузь, яка в 1967 р. у міжнародному праві отримала сучасну назву “інтелектуальна власність”. Інтелектуальна власність трактується як **право** на результат інтелектуальної творчої діяльності людини. Її складовими є авторське, суміжне і патентне право.

У Росії авторське право започатковане в Статуті Цензурному від 22 квітня 1828 р. Його дія розповсюджувалась і на території України. Згідно зі Статутом, право автора на створений ним твір трактується як право власності, котрим можна торгувати.

20 березня 1911 р. в Росії приймається окремий закон про авторське право.

Після жовтневого перевороту 1917 р. радян-

ська влада видає низку нормативно-правових актів з питань врегулювання авторських правовідносин. Вони були розрізненими і містили певні суперечливі положення. 30 січня 1925 р. приймається загальносоюзний закон “Основи авторського права”. Україна на цьому етапі не має свого узагальненого закону. Приймаються лише нормативні акти, що стосуються врегулювання окремих питань з авторського права, зокрема, постанова РНК УРСР від 8 грудня 1925 р. “Про авторський гонорар за публічне виконання драматичних і музичних творів”.

Закон про авторське право в Україні з'явився 6 лютого 1929 р. Він був українським формально, бо відтворював знову ж таки норми російського авторського права. Більш ґрунтовний підхід до охорони авторського права в Україні міститься у розділі IV “Авторське право” Цивільного Кодексу УРСР від 18 липня 1963 р., а також цілий ряд підзаконних актів, які деталізували окремі положення Кодексу, містили механізми їх реалізації².

Формування законодавчої бази охорони авторського права по-справжньому почалося лише на поч. 90-их рр. XX ст. – після проголошення незалежності України. 1993 рік в Україні став дуже плідним у прийнятті багатьох надважливих для держави законів. Серед них і Закон України “Про авторське право і суміжні права” (23 грудня 1993 р.)³. 11 липня 2001 р. до цього закону було додано ряд змін і доповнень, продиктованих практикою застосування цього нормативного акту в галузі охорони інтелектуальної власності.

Доповнили нормативну базу сучасної України і підзаконні акти – постанови Кабінету Міністрів України “Про мінімальні ставки авторської винагороди за використання творів літератури і мистецтва” (18 листопада 1994 р.) та “Про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва” (18 липня 1995 р.).

Постановою Кабінету Міністрів України з 1 січня 1998 р. затверджено правила роздрібної торгівлі примірниками аудіовізуальних творів

²Відомості Верховної Ради УРСР.– 1963.– № 51.– С. 731.

³Відомості Верховної Ради України (Далі – ВВР України. – А.В.)– 1994.– № 13.– С. 64.

і фонограм, що впорядковували реалізацію суміжного права виробників фонограм, відеограм, передач організацій мовлення та суміжних прав артистів-виконавців.

У переліку підзаконних актів є і Указ Президента України “Про впорядкування торгівлі деякими піддакцизними товарами, пов’язаними з використанням аудіовізуальних творів і фонограм” (20 травня 1998 р.). Результатом кодифікації норм інтелектуальної власності є книга IV “Інтелектуальна власність” Цивільного Кодексу України, який набув чинності 1 січня 2004 р. і став універсальним механізмом реалізації інтелектуальних прав⁴. Як цивілізована держава, Україна своїм приєднанням до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 р. (Паризького акта від 24 липня 1971 р., зміненого 2 жовтня 1979 р.) засвідчила пріоритет норм міжнародного права в інтелектуальній сфері на своїй території. 27 жовтня 1973 р. Україна приєдналась до Всесвітньої Конвенції про авторське право, прийнятої в Женеві у 1925 р. Норми Конвенції також стали частиною українського національного законодавства.

Правова охорона результатів науково-технічної творчості в Україні має майже аналогічну історію, як і правова охорона об’єктів інтелектуальної творчості в гуманітарній сфері. На території України, що входила до російської імперії, діяв маніфест від 17 червня 1812 р. Він мав назву “Про привілеї на різні винаходи і відкриття в художніх промислах”⁵. Під привілеями розумілось щось на зразок патентів, тобто юридичних охоронних документів на названі вище об’єкти. Проте цей закон не мав системного підходу і тому не був ефективним, незважаючи на спробу його вдосконалення у 1833 р. Лише 30 березня 1870 р. Росія прийняла закон про винаходи. В основі закону було використано досвід законотворення у Західній Європі.

Небагаточисельний перелік нормативних актів царської Росії з інтелектуальної власності завершується законом про патенти від 20 трав-

ня 1896 р. Virіzniallynoyu, відмітною ознакою цього закону було акцентування на такому критерії охороноспроможності винаходу як істотна новизна.

Радянський період історії правової охорони винаходів розпочинається з декрету про винаходи 30 червня 1919 р.⁶. Насправді цей декрет позбавляв винахідників реальних прав на результат своєї творчості, бо замість патенту їм видавалося авторське свідоцтво, а винахід вважався власністю держави.

На зміну цьому закону був прийнятий новий – про патенти на винаходи 1924 р.⁷. Він набув всесоюзного статусу і був обов’язковим на усій його території. Отже, Україна не могла мати і не мала свого законодавства про винаходи. Цим законом надавалось право на патенти винахідникам, але володіли вони цими правами до тих пір, поки погоджувались на умови та правила використання винаходу, запропоновані державою. У разі незгоди з цими умовами власника винаходу примусово позбавляли будь-яких прав на патенти.

9 квітня 1931 р. законом затверджено Положення про винаходи і технічні вдосконалення⁸. Цей закон змінив попередній – 1924 р. – і діяв до 5 березня 1941 р. У свою чергу на зміну йому прийшло Положення про винаходи і раціоналізаторські пропозиції 24 квітня 1959 р.⁹. У цьому документі замість технічних вдосконалень називаються раціоналізаторські пропозиції.

Коло правової охорони об’єктів було розширено в Положенні про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції 1973 р., що видно з самої назви¹⁰.

Останній закон СРСР “Про винаходи в СРСР” набув чинності 1 липня 1991 р.¹¹. Про-

⁶СУ РСФСР.– 1919.– № 34.– С. 341.

⁷Постановление ЦИК и Совнаркома СССР от 12 сентября 1924 г.– СЗ СССР.– 1924.– № 9.– С. 97.

⁸Постановление ЦИК и Совнаркома СССР от 9 апреля 1931 г.– СЗ СССР.– 1931.– № 21.– С. 180; Алексеев Г.М. Советское изобретательство: этапы большого пути // Вопросы Изобретательства.– 1987.– № 11.– С. 6-11.

⁹Положение об открытиях, изобретениях и рационализаторских предложениях от 24 апреля 1959 г. // СП СССР.– 1959.– № 9.– С. 59.

¹⁰СП СССР.– 1973.– № 25.– С. 703.

¹¹Ведомости съезда народных депутатов СССР и Вер-

⁴Цивільний Кодекс України.– Харків: Ксилон, 2007.– С. 400.

⁵Полное собрание законов.– Т. XXXII.– № 25, 143.

те, в силу відомих історичних причин він вже не діяв. У законі єдиним охоронним документом винаходу визнавався патент. Вперше у радянському законодавстві об'єкт інтелектуальної власності визначений товаром, котрим міг розпоряджатись на свій розсуд власник патенту на нього.

Основна робота з формування сучасної вітчизняної законодавчої бази з охорони промислової власності, котрої країна не мала ніколи, розпочалася напередодні і після проголошення незалежності України. Першим був Закон України "Про власність" 1991 р.¹². Цінність цього закону, перш за все, в тому, що в ньому визначався перелік результатів інтелектуальної творчої діяльності, котрі могли набути права власності і правової охорони.

18 вересня 1992 р. Президент України своїм Указом затвердив "Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні"¹³. Паралельно в державі продовжувалася розробка основ законодавства про промислову власність. Цей підзаконний акт на певному етапі відіграв дуже важливу роль до прийняття 13 грудня 1991 р. Закону України "Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності"¹⁴. Формування державних пріоритетів у науково-технічній галузі продовжилось Законами України "Про науково-технічну інформацію" від 25 червня 1993 р.¹⁵, "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі"¹⁶, "Про охорону прав на промислові зразки"¹⁷, "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг"¹⁸. Останні три закони Верховна Рада України прийняла 15 грудня 1993 р.

Для врегулювання порядку правової охорони так званих нетрадиційних об'єктів інтелектуаль-

ної власності в цей же день були прийняті закони "Про племінне тваринництво"¹⁹, трохи раніше – "Про охорону прав на сорти рослин"²⁰. 5 листопада 1997 р. Верховна Рада України затвердила ще один акт – Закон України "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем"²¹, які вважаються нетрадиційним об'єктом інтелектуальної власності.

Із прийняттям цих законів і підзаконних актів у країні склалась досконала вітчизняна система правової охорони промислової власності. Слід підкреслити, що головне досягнення у формуванні сучасної законодавчої бази країни все ж було зроблено введенням у дію з 1 січня 2004 р. Цивільного Кодексу України²².

Вітчизняна правова база з охорони промислової власності була доповнена нормами Паризької конвенції про охорону промислової власності, Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків та Договору про патентну кооперацію, згоду на їх чинність на території держави дала Верховна Рада України²³.

На жаль, досі залишається прогалиною в законодавстві України відсутність правового акту з охорони наукових відкриттів. Специфіка цього нетрадиційного об'єкта ускладнює його правову охорону як на рівні немайнових, так і на рівні майнових прав. З одного боку, наукові відкриття є результатом інтелектуальної творчості людини, тому має охоронятись право авторства і право на ім'я вченого (що робиться за традицією, а не на основі правового акту), з другого – наукове відкриття як виявлення законів, явищ, закономірностей, що існують в матеріальному світі, не може бути захищене на рівні майнових прав (майнові права у цьому випадку потрібно трактувати як право дозволяти чи забороняти використання його), бо це б зупинило суспільний прогрес у разі заборони вченого на використання його досягнення. Наукові дискусії з цього приводу вже тривають не одне десятиліття.

ховного Совета СССР.– 1991.– № 25.– С. 703.

¹²Закон України "Про власність" від 7 лютого 1991 р.– Відомості Верховної Ради Української РСР.– 1991.– № 20.– С. 249.

¹³Збірник нормативних актів з питань промислової власності.– К.: Вища Школа, 1998.– С. 25.

¹⁴ВВР України.– 1992.– С. 165.

¹⁵ВВР України.– 1993.– С. 345.

¹⁶ВВР України.– 1994.– № 7.– С. 32.

¹⁷ВВР України.– 1994.– № 7.– С. 34.

¹⁸ВВР України.– 1994.– № 7.– С. 26.

¹⁹ВВР України.– 1994.– № 7.– С. 37.

²⁰ВВР України.– 1993.– № 21.– С. 218.

²¹Інтелектуальна власність в Україні. Нормативна база.– К.: КНТ, 2003.– С. 263.

²²Цивільний кодекс України.– Харків.: Ксилон, 2007.

²³Інновація.– 1992.– № 4-5.

Паралельно з основоположними нормативно-правовими актами держави, Верховна Рада України прийняла низку “обслуговуючих” галузь інтелектуальної власності законів. Це Закон України “Про державну таємницю” від 21 січня 1994 р.¹, “Про захист інформації в автоматизованих системах”² від 5 липня 1994 р., “Про наукову і науково-технічну експертизу”³ від 10 лютого 1995 р.

Формування законодавчої бази з інтелектуальної власності відбувалось і шляхом кодифікації відповідних норм у вже згаданому Цивільному Кодексі України, Кримінальному Кодексі, Адміністративному, Господарському, Митному Кодексах України. Норми, котрі є складовою частиною цих кодексів і стосуються інтелектуальної власності, спрямовані на її правову охорону та містять конкретні механізми захисту інтелектуальних прав. У Верховній Раді України з 2004 р. знаходиться на вивченні і розгляді Кодекс інтелектуальної власності, на жаль, без видимих перспектив.

Правниками України вносяться пропозиції і про створення спеціалізованих судів з розгляду спорів з проблем інтелектуальної власності. Завданням держави, сучасної юридичної науки, є, перш за все, здійснення всеобучу, формування правової свідомості всіх громадян в галузі інтелектуальної власності, а також правової культури.

Законодавство України з інтелектуальної власності “живе” і воно розвивається. Свідченням цього є висока динаміка внесення змін до базових законів, що враховують вимоги життя, суспільні потреби та об’єктивні закономірності цивілізаційного прогресу. Людство практично вичерпує традиційні резерви засобів зростання продуктивності праці, запаси матеріальних ресурсів, сировини, енергоносіїв. Шлях до виживання земної цивілізації пролягає у вмілому негайному використанні інтелектуального потенціалу людської спільноти. Тому ХХІ ст., природньо, називають епохою інформаційних процесів, інновацій та інтелектуальної власності.

¹ВВР України.– 1994.– № 16.– С. 218.

²ВВР України.– 1994.– № 31.– С. 286.

³ВВР України.– 1995.– № 9.– С. 56.

Статті

Микола МУШИНКА

ЗАВЕРШЕННЯ РОКУ СТЕПАНА РУДНИЦЬКОГО В УКРАЇНІ

Mykola MUSHYNKA. On Finalization of Stepan Rudnytsky Memorial Year in Ukraine.

Тернопільська облдержадміністрація оголосила 2007-ий рік Роком Степана Рудницького. Ім'я С.Рудницького в Україні до недавнього часу було майже забуте, хоч йдеться про найвизначнішого географа України, фундатора української національної географії. На жаль, ще й сьогодні його ім'я відоме хіба-що вузькому колові географів. Хто такий Степан Рудницький? Пригадаймо хоча би найосновніші дані з його біографії.

С.Рудницький народився 3 грудня 1877 р. в Перемишлі, однак з двох років жив у Тернополі, де почав навчатися в гімназії. Вищу географічну освіту здобув у Львові, Відні та Берліні. У Львівському університеті габілітувався на доцента (1908). Там же вперше в історії запровадив курс “Географія України” (1913). Під час Першої світової війни працював у Віденському антропологічному інституті та тісно співпрацював із Союзом визволення України, Українською Пресою службою та товариством “Osteuropa”. В 1917 р. повернувся на кафедру географії Львівського університету, з якої 1919 р. його було звільнено польською адміністрацією.

Повернувшись до Відня, він став експертом еміграційного уряду ЗУНР, з доручення якого виготовляв усі карти та статистичні дані для потреб уряду і міжнародних організацій. Був теж співзасновником Українського Вільного Університету, з яким в 1921 р. виїхав у Прагу, ставши першим деканом його філософського факультету. Паралельно викладав географічні дисципліни в Карловому університеті, Празькому Німецькому університеті, Українській господарській